Şarkiyat Mecmuası
Journal of Oriental Studies

İSTANBUL UNIVERSITY PRESS

Şarkiyat Mecmuası - Journal of Oriental Studies 42, (2023): 339-360
DOI: 10.26650/jos.1265980

Araştırma Makalesi / *Research Article*

XVI. Yüzyıl Osmanlı Şehnâmecilerinden Seyyid Lokmân'ın Şehinşâhnâme'si*

Shahinshahname Of Sayyid Luqman, One of the 16th Century Ottoman Shahname Writers

Saniye Simla ÖZÇELİK[1]

ÖZ

Osmanlı İmparatorluğu'nda bir tür tarih yazıcılığı sayılan şehnâme yazarlığı yarı resmî olarak II. Mehmed'in saltanatı döneminde başlamış, Kanûnî Sultan Süleyman döneminde ise daimi bir devlet görevi hâline gelerek şehnâmecilik makamı tesis edilmiştir. Nitekim Osmanlılar'da 1550'lerde kurumsallaşan şehnâmecilik 1601 yılında sona ermiş ve bu süreçte resmî olarak beş şehnâmeci görev yapmıştır. Bu çalışmada, XVI. yüzyıl Osmanlı şehnâmecilerinden Seyyid Lokmân'ın Şehinşâhnâme eseri değerlendirilecektir. III. Murad için yazılan bir şehnâmenin ilk cildi olarak 982-989 (1574-1581) yılları arasındaki olayları ihtiva eden eser III. Murad'ın tahta çıkışıyla başlayıp 1581 yılına kadar geçen başlıca olayları, özellikle Safevî devleti ile olan keşmekeşli ilişkileri konu edinir. Olayların çoğu bu çatışmalar sırasında Doğu Anadolu, Güney Kafkasya ve Kuzeybatı İran'da geçer. Olayları ayrıntıları ve nitelikleriyle betimleyen eser yazarın bizatihi yaşadığı dönemin gerçeklerine öykünsel bir dille ışık tutması açısından oldukça önemlidir. Çalışmamızda ilk olarak Osmanlı İmparatorluğu'nda Şehnâmecilik makamının doğuşu ve gelişmesi hakkında kısaca bilgi verildikten sonra Seyyid Lokmân'ın hayatı, edebî kişiliği ve eserleri üzerinde durulacaktır. Ardından ise tek nüshasına ulaştığımız İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, FY 1404 numarada kayıtlı yazma eserin nüsha özellikleri, muhtevası, imlâ özellikleri tespit edilecektir.

Anahtar Kelimeler: Şehnâme, Şehnâmecilik, Seyyid Lokmân, III. Murad

ABSTRACT

The *shahname* [book of kings] manuscripts, which are considered a kind of palace historiography of the Ottoman Empire, started semi-officially with Mehmed II and became a permanent state duty during the reign of Suleiman the Magnificent with the establishment of the office of the shahname writings. *Shahname* manuscripts were institutionalized in the Ottoman Empire in the 1550s and ended in 1601, with five *shahname* writers having officially served in this function. This study examines the *Shahinshahname* of Sayyid Luqman, one of the 16th-century Ottoman *shahname* writers. Luqman's work includes

*Bu çalışma, Prof. Dr. Ali Güzelyüz danışmanlığında hazırlanan "Seyyid Lokmân b.Hüseyin el-Âşûrî el-Urmevî'nin Şehinşâhnâme Adlı Eseri: Metin-İnceleme" başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

[1]İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doğu Dilleri ve Edebiyatları Anabilim Dalı, Fars Dili ve Edebiyatı Bilim Dalı, İstanbul, Türkiye

ORCID: S.S.Ö. 0000-0002-4039-672X

Sorumlu yazar/Corresponding author:
Saniye Simla Özçelik (Doktora Öğrencisi), İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doğu Dilleri ve Edebiyatları Anabilim Dalı, Fars Dili ve Edebiyatı Bilim Dalı, İstanbul, Türkiye
E-posta: simlasimla06@hotmail.com

Başvuru/Submitted: 15.03.2023
Revizyon Talebi/Revision Requested: 29.03.2023
Son Revizyon/Last Revision Received: 04.04.2023
Kabul/Accepted: 05.04.2023

Atıf/Citation: Ozcelik, Saniye Simla. "XVI. Yüzyıl Osmanlı Şehnâmecilerinden Seyyid Lokmân'ın Şehinşâhnâme'si." *Şarkiyat Mecmuası - Journal of Oriental Studies 42* (2023), 339-360. https://doi.org/10.26650/jos.1265980

This work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License

events between 982-989 AH (1574-1581 CE) in the first volume of a *shahname* devoted to Murad III and deals with the main events that started with Murad III's accession to the throne until 1581, addressing especially the turbulent relations with the Safavid dynasty. Most of the events took place in Eastern Anatolia, Southern Caucasus, and Northwestern Iran during these conflicts. The work describes the events through their details and qualities and is especially important in terms of shedding a narrative light on the realities of the period in which the author lived. This study first briefly provides information about the birth and development of *shahname* writing in the Ottoman Empire before going on to examine Sayyid Luqman's life, literary personality and works. The study will identify the content and orthographic features of the single surviving copy of the manuscript registered in Istanbul University Rare Works Library under FY 1404.
Keywords: *Shahname*, S*hahname* Manuscripts, Sayyid Luqman, Murad III

EXTENDED ABSTRACT

The "*Shahnameh*" [Book of Kings] by the famous Iranian poet Ferdowsi played an important role in the birth of *shahname* writing, which is considered a kind of palace historiography of the Ottoman Empire. With the intense influence of Persian language and literature alongside the results of scientific, intellectual, commercial and artistic progress in the 15th and 16th centuries in particular, the sultans wanted their victories and works to be recorded; this resulted in *shahname* writing becoming widespread and emerging as an official institution. *Shahname* writing, started semi-officially during the reign of Mehmed II and became a permanent state duty during the reign of Suleiman the Magnificent, with five *shahname* writers serving officially over a period of about 50 years.

Sayyid Luqman is the author of the *Shahinshahname* which constitutes the subject of the study and also draws attention as the longest-serving *shahname* writer of the Ottoman Palace. Luqman was appointed as a *shahname* writer in 1569 and retained this position for about 27 years, having written many works in both Persian verse and Turkish prose. Among these, would be his last Persian *shahname*. This work includes events that occurred between 982-989 AH (1574-1581 CE) in the first volume of a *shahname* devoted to Murad III. Most of the events took place in Eastern Anatolia, Southern Caucasus, and Northwest Iran during these conflicts, with the work especially addressing the turbulent relations with the Safavid dynasty. The work narratively describes the events through their details and qualities and is especially important in terms of shedding light on the realities of the period in which the author lived.

The work provides the exact dates of many events and chronologically tells historical events in full. Many place names, tribe name and personal names from the conquests were also written down for various reasons.

The *Shahinshahname* contains first-hand information and clues about the history as well as social life of the period. Expressing most of the events he narrated based on his own observations and hearings, the author sheds light on the historical texture of the period. The work is seen to have a realistic approach in accordance with its historical narrative. The work also conveys the brutality and violence of war as it had occurred. Due to being an ideological work that

was naturally presented to the sultan, the work negatively characterized hostile communities. Despite this, one can still learn some details about the Safavid dynasty from this work. The work is a historical document due to being a report of the events the author had personally heard and witnessed and in a sense because he tells the events of his own time. While daily events are described in a simpler and more descriptive style, a high literary mastery is used for the transitions and natural depictions. Apart from the familiar places in Istanbul, the work also has detailed information and descriptions about many regions in the Caucasus and many geographical locations such as Kars, Erzurum, Sivas and Van. These places where the events took place are generally described in detail through the use of similes and metaphors.

The structures of cities, castles, rivers and other geographical places are introduced by specifying the features for which they are famous. The work also elaborates upon ceremonial depictions, explaining in detail such things as the sultan's enthronement, circumcision ceremony, burial ceremonies, appointments to high positions and donation ceremonies. The work was enriched with many miniatures depicting the described events and these miniatures attempt to reflect the cultural and social life of the period, as well as the clothing, art, and city and palace views. Luqman is understood to have had deep knowledge of astronomy and to have processed data related to this field in many places in his work. The names of celestial bodies in particular are seen to have been used when describing battlefields, encampments, ceremonial scenes and natural descriptions, which also benefited from their characteristics. The *Shahinshahname* is also considered an important resource in terms of Turkish quotations used in the military field and in the government. Detailed information is found in many sections about how the Ottoman Palace was organized, as well as its various duties. Due to the education Luqman had received and the societies in which he had been raised, he knew both the Persian and Ottoman geographies and cultures well and succeeded in blending the two cultures in their most conflicting periods in this work.

Giriş

Sultanların biyografisini, savaş ve zaferlerini genel olarak mesnevi tarzında, bazen de nazım ve nesir karışık bir üslupla anlatan eserlere şehnâme denir.[1] X. yüzyılın sonlarında Firdevsî'nin kaleme aldığı Şâhnâme, sonraları Anadolu Selçukluları ve Osmanlı hanedanlığı devrinde yaşayan Türk şairlerin birçoğu için de ilham kaynağı hâline gelmiş ve bilhassa II. Mehmed devrinden itibaren Osmanlı padişahları dönemin önemli olaylarının şehnâme tarzında kayda geçirilmesi için saraylarında devrin önemli tarihçilerine yer vermişlerdir. Bu şekilde Osmanlı sultanları adına şehnâme yazımı yaygınlaşmış ve Şehnâmecilik geleneği meydana gelmiştir.[2] Şehnâmecilik, 1550'de Kanûnî Sultan Süleyman döneminde resmî bir görev hâline getirilmiş ve bu makama atanan şehnâmecinin vazifesi ise methiye türünde Farsça bir Osmanlı hanedanı tarihi nazmetmek olmuştur. Nitekim XVI. yüzyılın sonlarına doğru Seyyid Lokmân Türkçe mensur ve manzum olarak yazmaya başlayıncaya kadar sarayın isteği doğrultusunda kaleme alınan tarih ve genel itibariyle saray edebiyatı bu geleneğe bağlı kalmıştır. Başlangıçta pek de başarı sağlayamayan şehnâmecilik kurumu, ancak 1580'li yıllarda ilk eserlerini vermeye başlamış ve sarayın görece kıt ve düzensiz desteğine karşın XVI. yüzyıl süresince devam etmiştir.[3]

XVII. yüzyılın başından itibaren ise daha çok kalemiye sınıfının bir unsuru hâline gelerek, edebî bir makam olmaktan çıkmış ve kurumsal olarak sona ermiştir.[4]

1. Seyyid Lokmân'a Dair

Eserlerinde kendisini Seyyid Lokmân b. Seyyid Hüseyin el-Âşûrî el-Hüseynî el-Urmevî olarak tanıtır.[5] Osmanlı Sarayı'nda tarihçi, edip, muallim ve şehnâmeci olarak görev yapmıştır.[6] Yaşamı ve edebî çalışmalarına dair bilgileri ancak eserlerindeki kayıtlardan temin edebildiğimiz Seyyid Lokmân'ın nisbesinden hareketle Azerbaycan'ın Urmiye kasabasından olduğu anlaşılmaktadır.[7] Zekeriya Eroğlu, "Şehnâmeci Lokmân'ın Hüner-nâme'si" adlı çalışmasında, müellifin genç yaşında ailesi ile birlikte Van'dan Osmanlı Devleti'ne göç ettiğini, eğitimini burada tamamlayarak divan kâtibi olarak başladığı kariyerini birçok şair ve edibin ulaşmayı istediği şehnâmecilik vazifesiyle zirveye taşıdığını belirtmiştir.[8] II. Selim ve III. Murad

1 İlhan Ayverdi**,** "Şehnâme", *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, c. III, (İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı Yayıncılık, 2005), 2964.

2 Betül Bilgen, "Kanuni devrinde yaşamış bir İranlı şairin gözüyle İstanbul", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi,* 1-2 (1999), 211.

3 Cornell H. Fleischer, *Tarihçi Mustafa Âli- Bir Osmanlı Aydın ve Bürokratı*, çev. Ayla Ortaç, (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2008), 247-248.

4 Christine Woodhead, "An Experiment in Official Historiography: The Post of Şehnāmeci in the Ottoman Empire, c. 1555-1605", *Wiener Zeitschrift für die Kunde des Mongenlandes* 75, (1983), 181- 182.

5 Bekir Kütükoğlu "Lokmân b. Hüseyin", *DİA,* c. XXVII, (Ankara: TDV, 2003), 208-209.

6 Bursalı Mehmed Tâhir Bey, *Osmanlı Müellifleri,* haz. İsmail Özen, (İstanbul: Meral Yayınevi, 1975), 3: 95.

7 Bekir Kütükoğlu, "Şehnâmeci Lokman", Prof. Dr. Bekir Kütükoğlu'na Armağan içinde, haz. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Araştırma Merkezi, (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1991), 41.

8 Zekeriya Eroğlu, "Şehnâmeci Lokmân'ın Hüner-Nâme'si (2.cilt, 1- 154. Varak) İnceleme-Metin-Sözlük-Dizin",

dönemlerinde bu vazifede bulunmuş, padişahların istek ve emirleri doğrultusunda dönemin olayları, zaferleri hakkında hamasi manzumeler söylemiş, Osmanlı tarihi ile ilgili birçok eser telif etmiş ve Farsça şiirler yazmıştır.[9]

Osmanlı Devleti hizmetinde bulunmasına dair bilinen ilk kayıt, Musul'a bağlı Harîr kasabası kadısı olarak 970 zilka'desinde (Temmuz 1563) Şehrizor beylerbeyiliği'nin merkezi olarak yapılan Gülanber Kalesi'nin temel atma merâsimine katılması ve "Bismillah" diyerek ilk harcı kendisinin atması yönündedir.[10] Kadılık görevinin ardından İstanbul'a gelen Seyyid Lokmân, nişancı Feridun Bey aracılığı ile sadrazam Sokullu Mehmed Paşa'ya intisap etmiş ve Sokullu'nun başkâtibi olarak bulunduğu Zigetvar seferi ve sonrasını nazmetmek üzere şehnâmecilik hizmetine getirilmiştir.[11] Bu göreve getiriliş tarihini Hünernâme ve Zübdetü't-Tevârih adlı eserlerinde Muharrem 977/1569 Selimnâme de ise 976/1569 olarak vermiştir.[12]

"Şehnâmeci Lokman" isimli makalesinde Prof. Dr. Bekir Kütükoğlu, müellifin şehnâmecilik vazifesine atanmasını naklederken Seyyid Lokmân'ın Müderris Ahmet Karabağî tarafından şehnâme nazmetmeye teşvik edildiğini ve Feridun Bey'in Zigetvar seferine dair hazırladığı ilk yazılarının veziriazam aracılığı ile Şeyhülislâm Ebüssuûd ve İdris-i Bitlîsî'nin oğlu Ebülfazl Mehmed Efendi gibi dönemin ileri gelen bilginlerine sunulduğunu, beğenildiğini, bunun üzerine kendisine eserini temize çekip padişaha sunması hususunda emir gönderildiğini ve bu emir gereğince Zigetvar seferi ve sonrasını nazmetmek üzere şehnâmeci olarak tayin edildiğini yazmaktadır.[13] II. Selim devrinde 30.000 akçe zeamet ile saray şehnâmecisi olarak tayin edilen Seyyid Lokmân'ın geliri çeşitli sebeplerle arttırılmıştır. II. Selim devrini anlattığı Selîm Hânnâme adlı eserini tamamladığında zeametine 1000 akçe, Şehinşâhnâme'nin I. cildini bitirip II. cildini nazmetmeye başladığında 10.000 akçe artış yapılmıştır. Osmanlı tarihine dair yazdığı Tomar-ı Hümâyun adlı eserinden bir cilt hazırlayıp sunduğunda ise geliri 10.000 akçe daha yükseltilerek Dîvân-ı Hümâyun kâtipliğine getirilmiştir.[14]

1574 senesinin Aralık ayında III. Murad cülûs töreni için İstanbul'a geldiği zaman Sokullu Mehmed Paşa ile birlikte iskelede başkâtip ünvanıyla padişahı karşılamak üzere bulunan Seyyid Lokmân, III. Murad döneminde de şehnâmecilik vazifesini sürdürmüştür.[15]

Sultan III. Murad vefat edene kadar kaleme almış olduğu eserleri tamamlamak ile meşgul olan müellif, III. Mehmed'in tahta çıkışından itibaren ise hemen hemen hiçbir şey meydana getirmemiştir. Oysaki yeni padişah için yeni bir şehnâme nazmetmesi gereken Seyyid Lokmân,

(Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, 1998), 2- 6.

9 Hasan Enûşe, *Dânişnâme-i Edeb-i Fârsî: Edeb-i Farsî Der Ânâtûlî ve Bâlkân*, (Tahran: Sâzmân-i Çâp ve İntişârât-i Vezâret-i Ferheng ve İrşâd-i İslâmî, 1383), 6: 728-729.

10 Kütükoğlu, "Şehnâmeci Lokman", 41.

11 Najeebullah Ahadi, "Seyyid Lokman ve Selîm Han-Name (Şehname-i Selim Han)", (Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, 2019), 13.

12 Bekir Kütükoğlu, *Vekayi'nüvis Makaleler*, (İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, 1994), 9.

13 Kütükoğlu, "Şehnâmeci Lokman", 41-42.

14 Kütükoğlu, *Vekayi'nüvis Makaleler*, 10.

15 Seyyid Lokman Çelebi*, Kıyâfetü'l-İnsâniyye fî Şemâili'l-Osmâniyye- Padişahlar ve Fizyonomi,* çev. Hüseyin Alpsoy, (İstanbul: Yazıgen Yayıncılık, 2016), 63.

yeni bir şehnâme yazmadığı gibi III. Mehmed'e şehzadeliği döneminde yazılmış olan eski nüshaları tekrar takdim etmiştir. Bu ihmali nedeniyle 1004/1595 senesinde şehnâmecilik vazifesinden azledilmiş yerine ise Tâlikîzâde atanmıştır.[16]

Şehnâmecilikten azledilen Seyyid Lokmân'la ile ilgili son kayıt 1010/1601 senesinde şehnâmeci olan Hasan Hükmî Efendi'nin tayin beratında mevcut olup, vilayet defterdarlıklarından birisine tevcih olduğu yönündedir.[17] Bekir Kütükoğlu, müellifin bundan sonraki yaşamı ve vefat tarihine dair herhangi bir bilgi bulunmadığını nakletmiştir.[18] Bazı eserlerde ise Seyyid Lokmân'ın 1010/1601 senesinde vefat ettiği belirtilmiştir.[19]

En ünlü Osmanlı şehnâmecisi olan Urmiyeli Lokmân, yaklaşık yirmi yedi yıl vazifesini sürdürmüş ve pek çok eser telif etmiştir.[20] Bunların çoğu özellikle Sultan III. Murad döneminde padişahın merakından kaynaklı arzusu üzerine hazırlatılmış minyatürlü eserlerdir.[21] Seyyid Lokmân'a şehnâmeciliği süresince yazdığı eserler için gereken malzeme temin edildiği gibi kendi ekibini kurma yetkisi de verilmiştir. Mücellid, müzehhib, nakkaş gibi sanatçılardan oluşan ekibi arşiv kaydına göre yüz yirmi altı kişiden oluşmaktaydı.[22] Müellif nezaretçi konumunda, metnin kaleme alınması, nakkaş ve kâtip seçimi, ücret ödemelerinin takibi, kâğıt ve diğer malzemelerin temin edinilmesi gibi konular olmak üzere üretim sürecinin tüm aşamalarından sorumluydu.[23]

Osmanlı Sarayı'nın üçüncü resmî şehnâmecisi olan Seyyid Lokmân'ın bu vazifede bulunduğu süre zarfında meydana gelen en önemli gelişme manzum eserlerin yerini giderek mensur eserlerin alması ve dil olarak da Farsçanın yerine Türkçenin tercih edilmiş olmasıdır. Hem Farsça nazım hem de Türkçe nesir olarak eserler telif eden müellif en mühim on şehnâmesinden beş tanesini Farsça ve manzum, dört tanesini Türkçe ve mensur bir tanesini ise Türkçe manzum olarak kaleme almıştır.[24]

Tarihçi Mustafa Âli kitabında Seyyid Lokmân'ı şiir yazma konusunuda eleştirir ve kendisini küçümser. Onu dil açısından hem Farsça hem de Türkçede yetersiz görür.[25] Buna karşın müellifin

16 Ahmed Refik Altınay, *Âlimler ve Sanatkârlar*, (İstanbul: Kitâbhâne-i Hilmî, 1924), 89-90.

17 Necib Asım, "Osmanlı Tarihnüvisleri ve Müverrihleri" , *TOEM* 7, (1329), 432-433.

18 Kütükoğlu, "Lokmân b. Hüseyin", 208-209.

19 Muhammed Emin Riyâhî, *Zebân ve Edebî Farsî der Kalemrev-i Osmânî*, (Tahran: İntişârât-i Pâjeng, 1369), 146. Tahsin Yazıcı, *Pârsî Nüvîsân-i Asyâ-yi Sagîr,* (Tahran: Merkez-i Mutâalât ve Tahkikât-i Ferheng-i Beynelmineli, 1952), 56. Bursalı, *Osmanlı Müellifleri,* 95., Veyis Değirmençay, *Farsça Şiir Söyleyen Osmanlı Şairleri*, (Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları, 2013), 417.

20 Ali Ekber Velâyetî vd., *Dânişnâme-i Ferheng-i Temeddün-i İslâm ve İrân: Ma'rifet-i Tarihî ve Tarih Nigârî*, (Tahran: Haber Güzâr-ı Tesnîm, 1394), 1: 95.

21 Uğur Öztürk, "Kitaplar ve Hazineler: III. Murad'ın Kütüphanesi İçin Hazırlanmış Bazı Madalyonlu Eserler", *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 27 (2021), 619.

22 Hilâl Kazan, "Arşiv Belgeleri Işığında Şehnâmeci Seyyid Lokman'ın Saray İçin Hazırladığı Eserler" *Filiz Çağman'a Armağan* içinde, haz. Lâle Uluç, haz. Ayşe Erdoğdu, Zeynep Atbaş, Aysel Çötelioğlu, (İstanbul: Lâle Yayıncılık, 2018), 326.

23 Emine Fetvacı, *Sarayın İmgeleri- Osmanlı Sarayının Gözüyle Resimli Tarih*, çev. Nurettin Elhüseyni, (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2013), 108.

24 Christine Woodhead, "Şehnâmeci", *DİA*, c. XXXVIII, (İstanbul: TDV, 2010), 456-458.

25 Fleischer, *Tarihçi Mustafa Âli- Bir Osmanlı Aydın Ve Bürokratı*, 109-258.

dönemin olaylarını aktarırken gayet yalın bir üslup kullandığı çoğu kez belgeler ışığında yorumsuz olarak vekâyi'nâme türünde yazdığı anlaşılmaktadır.[26]

1.1.Eserleri:

Zafernâme: Feridun Bey'in Zigetvar seferiyle ilgili eserinin şehnâme tarzında nazmedilmiş şekli olan bu eser 986/1578 senesinde bitirilmiştir. Dublin Chester Beatty Kütüphanesi'nde (nr. 413) III. Murad Kütüphanesi için hazırlanan nüshası mevcuttur.[27]

Selîm Hânnâme: Minyatürlü Osmanlı şehnâmeleri arasında önemli bir yeri olan bu eser, Sultan II. Selim'in tahta çıkışından başlayarak ölümüne kadar meydana gelen olayları ihtiva etmektedir. Eserin günümüze eksiksiz ulaşan nüshası Topkapı Sarayı Müzesi R. 1537'de kayıtlıdır.[28]

Şehinşâhnâme II: Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Bağdat Köşkü'nde kayıtlı bulunan bu eserde 1582-1588 seneleri arasında geçen olaylar anlatılmaktadır.[29]

Zübdetü't-Tevârih: Seyyid Lokmân'dan önce selefleri tarafından yazımına başlanan eser, en geniş haliyle III. Murad'ın tahta çıkışının ardından boğdurulan şehzadelerin defnedilmesiyle son bulur. Eserin III. Murad'a sunulan nüshası Türk ve İslâm Eserleri Müzesi nr. 1973'de kayıtlıdır.[30]

Hünernâme: Daha önce şehnâmeci Fethullah b. Ârif ve Eflâtûn-i Şirvânî tarafından yazımına başlanan eser tamamlanması için Seyyid Lokmân'a verilmiştir. Eserini dört cilt halinde yazmayı planlayan müellif yalnızca birinci ve ikinci ciltleri yazabilmiştir. I. ciltte Osman Gazi'den Yavuz Sultan Selim'e kadar olan on padişah hakkında bilgi verilip tarihî olaylar ve savaşlar anlatılmıştır. Nesir şeklinde Türkçe kaleme alınan esere Farsça ve Türkçe manzum parçalar da eklenmiştir. Eserin II. cildi ise Kanûnî Sultan Süleyman'a ayrılmıştır. Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Hazine 1523 ve 1524'de kayıtlıdır.[31]

Kıyâfetü'l-insâniyye fî şemâili'l-Osmâniyye: Bu eserde müellif kendi zamanına kadar olan Osmanlı sultanlarının tarihî durumu ile şemâilinden bahsetmiştir. Kıyafet ilmine dair birçok bilginin yer aldığı eserde ayrıca Osmanlı sultanlarının resimlerine de yer verilmiştir.[32]

Oğuznâme: Oğuz şeceresine dair kısa bir bilginin de bulunduğu eserde Selçuklu tarihinden bahsedilmektedir.[33]

---

26 Kütükoğlu, "Lokmân b. Hüseyin", 208-209.
27 Kütükoğlu, "Lokmân b. Hüseyin", 208.
28 Filiz Çağman, "Şahname-i Selim Han ve Minyatürleri", *Sanat Tarihi Yıllığı V* (1972), 414.
29 Fehmi Ethem Karatay, *Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Farsça Yazmalar Kataloğu*, (İstanbul: Topkapı Sarayı Müzesi Yayınları, 1961), 274.
30 Kütükoğlu, "Lokmân b. Hüseyin", 208-209.
31 Zeynep Tarım Ertuğ, "Hünernâme", *DİA*, c. XVIII, (İstanbul: TDV, 1998), 484.
32 Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, 95.
33 Selim Serkan Ükten, "Kazan Oğuznamesi'nin Tarihsel Ve Kültürel Açıdan Değerlendirilmesi", (Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, 2010), 22.

2. Şehinşâhnâme'nin Nüsha Özellikleri

Seyyid Lokmân'ın çalışma konumuzu teşkil eden Şehinşâhnâme adlı eserinin yazma nüshası İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi Nadir Eserler bölümünde FY 1404 numarada kayıtlı bulunmaktadır. Alâaddin Mansûr el- Şîrâzî tarafından 989/1581 yılında istinsah edilen bu nüsha eserin I. cildini oluşturmaktadır. Alt ve üst kapakları farklı bir üslupla süslenmiş olan eser kırmızı-bordo renginde ve miklapsız meşin bir cilt içinde bulunmaktadır. Osmanlı tarzının hissedildiği üst kapak baştan aşağı altın yaldızlı ve kabartma çicek motifleriyle bezenmiştir. Orjinal olmayan ve esere ters takılan miklapsız alt kapak ise hayvan ve bitki motifleri ile İran-Safevî üslubunda süslenmiştir.

Eser okunaklı düzgün bir ta'lîk (nesta'lik) hat ile 153 varakta, her sayfada 4 sütun ve genelde 15 satır olarak yazılmıştır. Varaklar 360 x 240 mm boyutunda ve açık krem, nohudî renkte olup âharlı kâğıttır. Eserde hemen hepsi tam sayfa büyüklüğünde toplam 58 minyatür yer almaktadır.[34] Ana başlıklar turuncu ve koyu kırmızı mürekkeple, ara başlıklar ise mavi ve altın mürekkeple daha iri bir kalemle yazılmıştır. Sütunlar çizgilerle ayrılmış, altın çerçeve ile süslenmiştir. Bazı özel isimler derkenarlarda nesih hat ile ve Osmanlı Türkçesiyle açıklanmıştır.

3. Şehinşâhnâme'nin İçeriği

Eserin adı serlevhasında (1b) "*Şehinşâhnâme-i hudâvendigâr-i dîn-penâh Sultân Murâd Han bin Sultân Selîm Han*" olarak belirtilmiştir. Seyyid Lokmân mesnevinin esas kısmına başlamadan önce 2 sayfada daire içinde yer alan mensur kısımda "Arap ve Acem ülkelerinin fatihi ve Türk ve Deylem yurtlarının zapt edicisi, iki âlemde Allah'ın gölgesi, iki kutsal haremin hizmetkârı, güvenlik ve emniyet yollarının mazharı" olarak Sultan Murad Han'a ithaf ettiğini belirtmiştir. Müellifin astronomi bilgileriyle de donattığı yüksek edebî nitelikli Dibace bölümünde Allah'a hamd, onun yaratıcılık gücü, nitelik ve nicelikten uzak olduğu, varlığının zıtlar barındırmadığı ve saklı olduğundan bahsedilir. O'nun divanında bütün insanların eşit olduğu, her şeyin O'ndan varlık bulduğu, insanların içinde O'nun birliğinin tecelli ettiği ifade edilir (1b-2b). Bunu izleyen münacat kısmında Allah'ın yol gösterici olduğu, yaratıcılık vasfı, yaratılanı en aşağılık konumdan ulvî dereceye çıkardığı ve gönüllerden kibri yok ettiği anlatılır (2b-4a). Ardından Peygamber'in naatı (4a-4b) yer alır. Bu bölümde müellif Hz. Muhammed'i iki dünyanın süsü, bütün evrenin yaratılma sebebi olarak metheder. O'nun, kâinatın aynası gibi varlığı yansıttığı, feleğin onun gücüne hayran olduğu, varlıklardaki güzelliklerin onun vasfı olduğu dile getirilir.

Naat bölümünü ilk halifelik tahtına oturan, düşüncesiyle sorunları çözen, şeriat hükmünce davranan, kendi emeğiyle geçinen ve sürekli ibadet eden şeklinde tasvir ettiği Hz. Ebû Bekir menkıbesi (4b-5a) izler. Daha sonra Hz. Ömer menkıbesine geçer (5a-5b). Burada Halife Ömer Hattâb'ın dönemi, Ebû Cehl'i yenmesi, bütün mal ve canıyla Allah yolunda cihat etmesi, âdaletinden doğan mamurluk, bozguncuları cezalandırdığı anlatımına yer verdikten sonra Hz.

34 Hüsamettin Aksu, "Sultan III. Murad Şehinşahnamesi", *Sanat Tarihi Yıllığı IX-X* (1981), 6-7.

Osman menkıbesi (5b) ile devam eder ve Hz. Osman zamanında İslâm'ın kalabalıklaştığını, müminlerin mutlu, kâfirlerin mutsuz olduğunu, Tebük gazasında malvarlığını feda ettiğini, Resul'ün onun cömertliklerini övdüğünü belirtir. Hz. Osman menkıbesini Hz. Ali menkıbesi (5b-6a) takip eder. Bu kısımda IV. Halife Hz. Ali'nin Peygamberle ilgisinin, Harun'un Musa'ya olan ilgisi gibi olduğunu, ona canını Hicret gecesi ve gazalarda feda ettiği, fetihlere koştuğu, Hayber kapısını kopardığı ve Resul tarafından övüldüğü hususlarında methedilir.

Ardından ise eserini adına kaleme almış olduğu Sultan Murad için bir methiye (6a-6b) yer alır. Sultan Murad'dan İslâm padişahı olarak söz eder, atası ve babası Selim ve Süleyman gibi dini himaye eden, Keyûmers ve Cem gibi bütün ümmetlerin padişahı olarak tasvir eder ve adaleti ve cömertliğine dair övgülerde bulunur.

Bu kısımdan itibaren padişahın 987 yılında cülûs olayı, gemisinin Manisa'dan İstanbul'a gelişi, (6b) saraya varması (7b) ve ardından tahta oturma töreni (9a-13a) ince ayrıntılarla ve epik bir üslup ile anlatılmaktadır. Aynı sahnede yeni başlıklar altında Veziriazam Mehmed Paşa'nın medhi (13b-14a), II. vezir olan Piyâle Paşa'nın medhi (14b-15a), III. vezir Ahmed Paşa'nın medhi (15a-15b), IV. vezir Zal Mahmud Paşa'nın medhi (15b-16a), V. vezir Mustafa Paşa'nın medhi (16a-17a), VI. vezir Nişancı Yusuf Paşa'nın medhi (17a-17b) yapılarak gösterdikleri yararlıklar hakkında bilgiler verilmiştir. Devlet erkânının vasıfları (17b-18b) kısmında ise her kademe hakkında bilgiler ve medhiyeler sıralanmıştır. "Sebeb-i Nazm-ı Kitâb" başlığı altında (18b-21a) önceki padişahların vasfı ardından bulunduğu çağda gazaların da etkisiyle şehnâme okuma geleneğine rağbetin arttığı ifade edilmiş ve kendisinden önceki eserler ve kendisinin bu şerefe nasıl nail olduğu konusunda bilgi verilmiştir. Devrin hükümdarı III. Murad'ın medhi ve eserin sunumu yapılmıştır (21a-22b). Cerrahzâde'nin Şeyh Sadi ile ilgili rüyasının tabiri ve padişahın lütufları (21a-25a) anlatıldıktan sonra "Hikâyenin Başlangıcı" (25a-27b) kısmında önceki dönemlerdeki siyasî olaylar ve fetihler hakkında tarihî bilgiler verilmiştir. Batı adalarındaki beylerbeyinin Fas'ı fethi (27b-32b) ayrıntılı bir şekilde tasvir edilmiştir. "Baharın ve Devranın Mutluluğunun Vasfı" başlığı altında (33a-34b) ütopik tasvirler yer almış, ardından Şah Tahmasb'ın elçisinin saraya gelişi (34b-45a) ve kabulü sahnelenmiştir. Müteakip bölümde (45a-47a) hükümdarın başarıları, ardından Kâbe'nin binasının 984 yılında yenilenmesi (47a-49a), Haydar Paşa'nın Nefta ve Kafsa diyarını fethi (49a-52a), Merakeş'in fethi müjdesiyle Fas hükümdarının hediyelerinin padişah'ın yüksek kapısına ulaşması (52a-55a), Rasathâne-i Hümâyun inşası ve aletlerinin zikri (55a-57b) gibi olaylara değinilmiştir. "Hikâyenin Başlangıcı" bölümünde (57a-58b) yine astronomi yorumlarına göre durum İran şahının ölümüne bağlanmıştır (58b-59a). Sınır komutanlarının İran'a ordu yürütmesi (59a), Van beylerbeyinin İran hududuna davranması (59b), Hüsrev Paşa'nın Hoy ve Merend kentlerine varması (59b), Karavul Savaşı (59b-60a), Hoy hükümdarının kaçışı (60a) ve Hüsrev Paşa'nın onu takip etmesi (60a), Hoy kaymakamının öldürülmesi (60a), Urmu valisinin öldürülmesi ve kentin fethi (60a-61a), Acem topraklarının fethi ve ilgili yazışmalar (62b-66a), Mustafa Paşa'nın komutanlığının kararlaştırılması ve sefer için yola koyulması

(66a-66b) olayları kronolojik olarak anlatılmıştır. Bu sırada sarayın restorasyonu (66b-67b) paralel olarak aktarılmaktadır. Ordunun Konya, Kayseri, Sivas, Erzurum ve Çermik'e kadarki ilerleyişi tasvir edilmiş (67b-68b), İran ulağının Van'a gelişi ve yazışmalar sonucunda hapis ve işkence edilmesi (68b-69b), komutanın Gürcü hükümdarlarla yazışmaları ve itaati kabul etmeleri (70a-70b), Çıldır Kalesi'nin fethi ve kutlamalar (70b-71a), Gürcü topraklarında Kızılbaşlar ile yapılan karşılaşma (71b-72a) ve ardından Çıldır Savaşı ve kazanılan zafer (72b-77a), komutan Özdemiroğlu Osman'ın Tiflis fethine yönelmesi ve bölgeyi zapt etmesi ve bu şehrin ayrıntılı vasfı (77b-80a), Şirvan seferi ve fetihle sonuçlanan süreç (80b-89a), Ereş çevresine sur yapılması ve bölgenin düzene kavuşturulması (89b-92a), Derbent Kalesi'nin fethi (92a), komutan Özdemiroğlu Osman'ın bölge kuvvetlerinin başında bulunan Şamhal ile görüşmeleri (93a-96b), Kınık nehri üzerine köprü kurulması ve ordunun oradan geçişi (96b-97a), Aleksandre Han'ın veziri ile görüşmeleri (97b-98a), komutanın Tiflis'e ulaşıp Erzurum'a varması (98a-99b) ve ilgili olaylar şiirleştirilmiştir. Sonra Bitlis valisi Şeref Han'ın Osmanlı safına geçmesi olayları ve Şehr-i Zor ile Bağdat'ı feth etmesi (99b-104a) birkaç bölümde açıklanmıştır. Kızılbaş kuvvetlerinin yeniden Şirvan'a saldırısı ve Mustafa Paşa'nın Kırım Tatar ordusunun yardımı ile karşı koyması ve yapılan savaş ve yağma ardından Adil Giray'ın yakalanması ve zorlu kış şartlarında Kızılbaş ordusunun geri çekilmesi (104b-110b) birkaç bölümde verilmiştir. İran şahı Hudâbende'nin barış talepleri, Adil Giray'ın katli ve İran şahının suikasta uğraması (111a-115b) olayları uzun uzadıya anlatılmış ve Gürcü ileri gelenlerinin Bâb-ı Âli'ye gelişi ve kimilerinin Müslüman oluşu (116b-122b) birkaç fasılda sahnelenmiştir. Kars Kalesi'nin inşası (122b-124a) birkaç bölümde yer alır. Kızılbaş ulağı komutanla görüşmeye gelir ve cezalandırılır (124a-126a). Kale inşası son bulur ve camisi ile birlikte tasvir edilir (126a-127a). Ahmed Paşa'nın saldıran Gürcülerle savaşı ve zaferle Kars'a dönmesi (127a-127b), Hasan Paşa'nın Tiflis'e zahirelerle gidişi ve dönüşü (127b), Erivan saldırısı (128a) tasvir edilir. Başka bir hikâyede epizotlara ayrılmış bölümlerde sadrazamın bir meczup tarafından suikasta uğrayıp öldürülmesi, yeniçerilerin tepkisi ve katilin cezalandırılması (128b-137a) teferruatlı biçimde sahnelenir. Vezirlik Ahmed Paşa'ya devredilir (137a-137b). Tatar hanının Şamahı ve Gence kentlerindeki fetihleri ve zaferleri (137b-140b), Siyavuş Paşa'nın vezirliği (140b-141a) şerh edilir. Fransa elçisinin saraya gelişi ve sarayla görüşmelerine birkaç fasıl içinde (141a-142b) yer verilmiştir. Rasathânenin bertaraf edilmesi (142a-142b) olayı anlatılır. Yahudi ve Hristiyanların kıyafetlerinin değiştirilmesi vakası (143a-144b) başlıklar halinde aktarılmıştır. Kitabın sonuna doğru padişahın av macerası (145a-146b), komutan Mustafa Paşa'nın geri çağrılması ve padişahla buluşması (146b-147a), sadrazam Ahmed Paşa'nın vefatı ve Edirne Camisi'nde defninin ardından vezirliğin Mesih Paşa'ya verilmesi ve saraya gelişi (147a-148b) ayrı bölümler halinde hikâyeleştirilmiştir. Mustafa Paşa'nın vefatı ve vezirlikle ilgili gelişmelere de yer verildikten sonra (149a-150a) müellif eserin I. cildinin bitirilişi üzerine "Mutlu Sonun Şükranı" (150a) başlığı adı altında Şehinşâhnâme'nin I. cildinin son bulmasından dolayı Allah'a şükreder. Gizli âlemden feyiz ve ilham kapılarının üzerine

açıldığını, şiirlerinin salt ilham olduğunu ve ilahi feyiz sonsuz olduğu için beyitlerini saymakla uğraşmadığını söyler. Daha sonraki bölümde "Feyiz Bağışlayanın Kapısından Yardım Dilemek" üzerine söz açar ve Hak, ecelden aman ve cismine canına güç verirse II. cilde başlayacağını söyler ve cömertlik âleminde Murad Han padişah olduğu sürece adalet, hak ve refahın baki kalacağını ifade eder. Ve "Bu Kitabın Tamamlanma Tarihi" başlıklı bir fasılla (150b-151a) son noktayı koyar. Bu manzumenin Kadir gecesinde son bulduğunu, padişah tarafından makbul görülmesini umduğunu ve eserin tamamlanmasından duyduğu mutluluğu dile getirir. Manzum eserin bitiminden sonra şu Arapça temme kaydına yer verilir (151a):

تمّ بالخير والحسنى في سلخ شهر رمضان سنه ٩٨٩.

İyilikle, güzellikle 989 yılı Ramazan ayının sonlarında tamamlandı.

Ardından da kâtip Şirazlı Alâaddin Mansûr'un dua nitelikli şu kıtası ile I. cild sona erer.

شهنشهنامهٔ سلطان آفاق
که بادا ذات پاکش مظهر نور
ثنا خوانش جمیع اهل عالم
دعاگو قدسیان از بیت معمور
بحمدالله که شام قدر روزه
شد از ختم کتابت بنده مسرور
حقیر خاکسار از ملک شیراز
که خوانندم علاءالدّین منصور
الهی تا قیامت باد باقی
چو نام نامیش در دهر مشهور

Temiz zatı nura mazhar olsun, ufukların sultanının Şehinşâhnâme'si, bütün âlem halkı ona methiye okur, melekler cennetten ona dua söylerler, Allah'a şükür Oruç ayı Kadir gecesi yazımı bittiğinden bendeniz mutlu oldu, bu hakir Şiraz mülkündenim, bana Alâaddin Mansûr derler, Allah'ım, kıyamete kadar baki kalsın, adı sanı âlemde meşhur olsun.

4. Şehinşâhnâme Dil ve Üslup Özellikleri

4.1. Mâzi-yi İstimrârîde "همی" Edatı Kullanımı:

یکی درّه در دوخت شششستاز چرم		تن منکران را **همی ساخت** نرم[35]

4.2."را" Harf-i Nişânesinin Mef'ûl-i Sarîhte Hazfi:

زِ نو **رخنهایش** یکایک بساخت		به برج اندرش **توغِ شاهی** فراخت[36]

35 Metin, 5a.
36 Metin, 51a.

4.3. "با" Edatı Yerine "به" Kullanımı:

سیُم باره بنوشت خطّی **به زر**		به صدرِ چهارم یلِ نامور[37]

4.4. "با"Yerine "ابا"Kullanımı:

ساقز از دهان فرنگ او ربود		وزارت **ابا** قاپودانی نمود[38]

4.5. "به"Edatı Yerine "در"Kullanımı:

به راه اضطرابی کشد بی سبب		بسوزد دلِ زارش از تابِ تب[39]

4.6. "به"Edatını Pekiştirme İçin "اندر" İle Kullanımı:

چو پاشا **به دشت اندرش** خیمه زد		به خدمت رسیدند اهلِ بلد[40]

4.7. İsim Tamlamalarında İzafet Kesresi Yerine Kesreden Bedel Olan"را" Kullanımı:

به عثمان عفّان رضای خدا		بود نیز **عثمانیان را** بقا[41]

4.8. "بودن" Fiilinin Geniş Zamanı Genellikle Vezne Uygun "بُوَد" Olarak Kullanılmıştır:

بُوَد قلب بی کینهٔ اهل دین		همیدون به تسبیح حیّ مبین[42]

4.9. "بودن" Fiilinin Dua Kipinin Kullanımı:

خدا دولتش را نماید زیاد		ورا عاقبت آخرت خیر **باد**[43]

4.10. Elif-i Cevâb'ın"به" Ön Edatı İle Kullanımı:

وزیرش **بگفتا** چه خواهی زِ من		دهم مر ترا این دم از خویشتن[44]

37 Metin, 64a.
38 Metin, 14b.
39 Metin, 46b.
40 Metin, 68a.
41 Metin, 5b.
42 Metin, 2a.
43 Metin, 17b.
44 Metin, 129a.

4.11. Meçhul Fiil Yapımında "شدن" Kullanımı:

پـــیِ خـــرجِ ره از شـــــهِ نامـــور		فـــرســـتـــاده شـــد پـــنـــج خـــروار زر[45]

4.12. Mâzi-yi Naklî 3. Tekil Şahısta Asıl Fiille Yardımcı Fiil Arasında Kaynaştırma Yapılması:

گرفتارِ گشتست (133b)	گشتست (144a)	کردست تعیین (144a)	رسیدست (148b/150a)

4.13. Mâzi Fiillerin Başına Tekid İçin "به" Getirilmesi:

برفت (26a)	بشد شادمان (26a)	بیاراست (26b)	بفرمود (32a)

4.14. Yardımcı Fiil Tekrarı: Aktif ve pasif yapıları karşılamak üzere "کردن" ve "شدن" yerine"گشتن", "فرمودن", "ساختن", نمودن" fiillerinin kullanılması.

همی ساخت نرم (5a)	بنمود … سعی (5a)	نمایِد طلب (45b)	مقرّر بفرمود (76a)
مقرّر بفرمود (76a)	جدا گشت (35a)		

4.15. Ön Ekli Fiil Kullanımı:

برزدم	دریافت	اندر آرد	فرود آمدند

4.16. "را" Harf-i Nişânesinin Pekiştiricisi Olarak "مر" Edatının Kullanımı:

پـس آنـگـه بـه خـلـوت **مـر او** را بخـوانْد		بـه او بـیـدقِ لـطـف و احســـان بـرانـد[46]

4.17. Bazı Kelimelerin Hafifletilmiş Şekillerinin Kullanımı: Özellikle vezin gereği birçok yerde uzun ünlüler yerini kısa ünlülere bırakmıştır.

خموش (2a)	چار یار (4b)	چَه (22b)
فرستاده بُد (26a)	شاهنشه (53b)	پیمبر (66a)

4.18. "ا" İle Başlayan Fiillerde "ا" Hazfedilmesi:

تـوان ره **فـکـنـدن** ســـویِ شـــابـران		گـرفـتن بســـی نـعـمـتِ بـیـکـران[47]

45 Metin, 35a.
46 Metin, 90b.
47 Metin, 82b.

4.19. Mutlak Yeterliliğin Mastar ve Hafifletilmiş Mastar ile Kullanımı:

زمینِ سیه چیست برتر زِ قاف	**توانـد** سپاهم **نمودن** مصاف[48]
همان بِه که لشکر نماید شکیب	**توان داد** تا بر مخالف قریب[49]

4.20. Yeterlilik Kipinde "توانستن" Fiilinin "به" Ön Edatı ile Kullanımı:

جهان را به تدبیر **بتوان گرفت**	دمِ جنگ شمشیر نتوان نهفت[50]

4.21. Yeterlilik Kipinde "توانستن" Yerine "یارستن" Kullanımı:

ز رخشیدنِ گنبدِ خاصِ شاه	**نیارست** مهمان **نمودن** نگاه[51]

4.22. Gereklilik Kipinin Mastar ile Kullanımı:

بگفتا دلیری زِ خیلِ مهان	درین ملک **باید نشستن** همان[52]

4.23. Gereklilik Kipinde"بایستن" Yerine "شایستن" Kullanımı:

به صید اندر از غیر یاری مرا	**نشاید طلب کردن** ای بد لقا[53]

4.24. Gelecek Zamanın Mastar ile Kullanımı:

که **خواهد شدن** ختم جلدِ نخست	در احوالِ سردارِ پیشین درست[54]

4.25. İsim Cümlesinde "نیست" Yerine "نه" Kullanımı:

زِ بیرون سوی اندرون راه **نه**	وز اصلِ سخن یک کس آگاه **نه**[55]

4.26. Emir kipinde Olumsuzluk Edatı "ن" yerine "م" Kullanımı:

مفرما درنگ (82b)	**مکش** هیچ درد (109a)	**مپندار** (109a)

48 Metin, 64b.
49 Metin, 138a.
50 Metin, 104b.
51 Metin, 117b.
52 Metin, 90a.
53 Metin, 109a.
54 Metin, 148b.
55 Metin, 131a.

4.27. Arapça Cem‘-i Mükesser Kalıbının Kullanımı:

دفاتر	رسل	موالی
فتوح	انفاس	بساتین

4.28. Arapça Cem‘-i Mükesser Çoğulların Tekrardan Arapça ve Farsça Çoğul Takılarıyla Çoğul Yapılması: Mesela "بيوت" kelimesinin "بيوتات"(18b) şeklinde çoğul yapılması ya da “kütüb” (كتب) kelimesinin tekrar "كتبها"(42b) biçiminde çoğullaştırılması.

4.29. Türkçe Kelime Kullanımı: şunġār (شونغار) “sungur”, çāvūş/çāvuş (چاوش) “çavuş”, yengiçerī (ینگیچری) “yeniçeri”, āġā (آغا) “ağa”, sūlāk (سولاق) “solak (Yeniçeri Ocağının, padişahın gözeticiliğini yapan asker sınıfı)”, bulūk (بلوک) “bölük”, yerlīġ (یرلیغ) “yarlık, ferman”, emekdār (امکدار) “emektar”, yelmān (یلمان) “yalman”, sencaḳ/senvāk (سنجق/سنجاق) “sancak”, çomāk (چوماق), yerāk (یراق) “hazırlık”, tūġ (توغ) “tuğ”, ılgar (الغر/ایلغار) “hücum”, ulkā (الکا) “ülke, memleket”, āl (آل) “al, kırmızı”, belāş (بلاش) “beleş”, akçe (اقچه) “akçe, para”, yesāk (یساق) “yasak”, …

5. Yazma Nüshanın İmlâ Özellikleri

Çalışmamızda kullanılan ve ilk istinsah olduğu anlaşılan yazma nüshanın göze çarpan değişik imlâ özellikleri şu şekilde değerlendirilebilir:

5.1. گ Harfi Serkeşsiz Olarak yazılmış, پ، چ، ژ Harfleri ise Günümüz İmlâsına Uygun Şekilde Üç noktalı Yazılmıştır:

کهر	پنهان	چو	چنان	ژنده	کژدم

5.2. "به" İzafet Harfi Birkaç İstisna Dışında Her Yerde Bitişik Yazılmıştır:

رو بخاک	جابجا	ز ماهی بماه	بفرمان او

5.3. Bunun Aksine Fiile Gelen Muzâri Öneki Bazen Ayrı Olarak "به" Biçiminde de Yazılmıştır. Bu Yazımın ب/پ Harfleri Öncesinde Olduğu Söylenebilir:

به پرداختند (71b)	به پیراستند (81a)	به پیچید (136b)	به پرسید (138a)

5.4. İstek Kipinde Fiilin Başına Getirilen "ب" Harfi "به" Şeklinde Ayrı Olarak Yazılmıştır:

به بندند آیین به آیینِ خویش		بِه از رسمِ معتادِ پیشینِ خویش[56]

56 Metin, 79b- 80b.

5.5. Çoğul Eki "ها" Genellikle Bitişik Yazılmıştır:

سخنها (100a)	دلها (104a)	علمها (105a)	دِهها (110b)

5.6. Hâ – yi Gayr-i Melfûz ile Biten Kelimelerden Sonra Çoğul Eki "ها" Gelince "ه" Harfi Düşmüştür. Örnek Olarak:

دوشیزها (دوشیزه‌ها)	کوشها (گوشه‌ها)	عرادها (عرّاده‌ها)

5.7. Hâ – yi Gayr-i Melfûz İle Biten Kelimelere "ی" Eki Eklenince "ه" Harfi Düşmüş Kaynaştırma İçin ک (گ) Harfi Konmuştur:

زندکی (86b)	پاکیزکی (86b)	بفرخندکی (86b)	بندکی (86b)	تابندکی (86b)

5.8. Hâ – yi Gayr-i Melfûz ile Biten Kelimeler "ان" İle Çoğul Yapıldığında "ه"Harfi Düşmüş Kaynaştırma İçin ک (گ) Biçiminde Yazılmıştır:

بافتادکان (به افتادگان)	بیچارکان (بیچارگان)	دیوانکان (دیوانگان)

5.9. Bazı Kelimeler Arapça İmlâya Uygun Olarak Kapalı Te "ة" Kullanılmıştır:

حکایة (113b/141a)	جهة (74a/144b)	علیه الصلوة (151a)

5.10. Hâ – yi Gayr-i Melfûz ile Biten Kelimelerde Yâ-yı Vahdet yerine "ۀ" Kullanılmıştır:

نشد کم ز مهر سخا **ذرّهٔ**	نه از بحر احسانشان **قطرهٔ**[57]

5.11. Fiilin Başındaki Olumsuzluk Ön Edatı "ن" Fiilden Ayrı Olarak "نه" Şeklinde Yazılmıştır:

نه پیچند روی (32b)	**نه پیچید** سر (64a/141a)	**نه پیچم** سر (64b)

5.12. Ünlü Değerinde "ی" ile Biten Kelimelere 3. Şahıs İyelik Eki Doğrudan Eklenmiştir:

وزیرِ معظم زِ **بیماریَش**	نهفتی به دل ناله و **زاریَش**[58]

5.13. Olumsuz Sıfatı Ön Eki "بی" Çoğunlukla Bitişik Yazılmıştır:

بیکمان (بی‌گمان)	بیشمار / بی‌شمار	بیحساب

57 Metin, 12b.
58 Metin, 147a.

5.14. Birleşik Kelimeler ve Bazı İzafetler Genellikle Bitişik Yazılmıştır:

بدینسان	یکحرف	بیکدم	آنچنان	هیچکار

5.15. Yer, Kişi ve Kavim Adlarının Yazımında Kapalı Hecelerin Açık Heceye Dönüştürülmesi Gibi Tasarruflar Yapılmıştır:

ستنول (استانبول)	سِمَعیل (اسماعیل)	کردوستان (کُردستان)

6. Edebî Sanatlar

Tarihî vakaların anlatıldığı beyitlerde daha sade bir anlatım, sunuş ve geçiş kısımlarında ve tabiat tasvirlerinde ise daha edebî bir anlatım tercih edilmiştir. Bu nedenle Şehinşâhnâme'de edebî sanatlar sıklıkla kullanılmıştır.

6.1. Tenâsüp: Birbirleriyle alakalı ya da birbirlerini hatırlatan sözcüklerin bir arada kullanılmasıdır.[59]

بـه **نـعـل** و زره **اسـب** و مـردانِ کـین		زِ **پـولاد** و **آهـن** زمـان و زمـین

"*Nal ve zırhla atlar ve kin adamları (savaşçılar), zaman ve yer, çelik ve demirden.*"[60]

6.2. Tezâd: Mütezâd ya da Mutâbaka da denilen sözde birbirine zıt kelimeler kullanmaktır.[61]

چـه گـردون چـه انجـم چـه **ظـلـمـت** چـه **نـور**		چـه **دنـیـا** و **عـقـبـی** چـه جـنـت چـه خـور

"*İster felek, ister yıldızlar, ister karanlık, ister aydınlık, ister dünya ve ahiret, ister cennet, ister huri.*"[62]

6.3.Teşbîh: Beyan ilminde bir şeyi bir şeye benzetmektir.[63]

قـلـم شـاخِ مـرجـان و دریاسـت کـف		**گـهـر رشـتـهٔ خـط و کـاغـذ صـدف**

"*Kalem mercan dalı, avuç denizdir, yazı dizisi mücevher, kâğıt sedeftir.*"[64]

6.4. İstiâre: Bir kelimeyi gerçek anlamı ile mecâzi anlamı arasında benzeşme ilgisi bulunması şartıyla gerçek anlamı dışında kullanmaktır.[65]

بـه **قـفـلِ عـدم** کـاف و نـونـش کـلـیـد		کـنـوزِ وجـود از گشـادش پـدیـد

"*Yokluk kilidine onun kâf ile nûn'u anahtardır, varlık hazineleri onun açılmasıyla belirmiş.*"[66]

59 Meliha Yıldıran Sarıkaya, "Tenâsüp", *DİA*, c. XL, (İstanbul: TDV, 2011), 446-447.
60 Metin, 28b.
61 Veyis Değirmençay, *Fünûn-i Belâgat ve Sınâât-ı Edebî*, (Ankara: Aktif Yayınevi, 2014), 99.
62 Metin, 4a.
63 Değirmençay, *Fünûn-i Belâgat ve Sınâât-ı Edebî*, 138.
64 Metin, 18a.
65 Değirmençay, *Fünûn-i Belâgat ve Sınâât-ı Edebî*, 167.
66 Metin, 1b.

6.5. Mübâlağa: Bir şeyi ya da bir kimseyi tanımlarken, methederken olduğundan çok ya da az göstererek yapılan sanattır.[67]

زِ خیلِ هیونهایِ صرصر غریو	هراسان شد از قلّهٔ قاف دیو

"*Kasırga kükreyişli develerin sürüsünden, Kaf Dağı'nın zirvesinde şeytan korkuya düştü.*"[68]

6.6. Hüsn-i ta'lîl: Bir olayın gerçekleşmesini hayali ve şâirane bir sebebe dayandırmaktır.[69]

چو ینگیچری زد فراهم طناب	بشد خیمه بحرِ سپه را حباب

"*Yeniçeri urgan tedarik ettiğinde, çadırlar ordu denizindeki köpükler gibi oldu.*"[70]

6.7. Tasvir: Edebî eserlerde nesne, kişi ya da doğanın betimlenmesi.[71]

زِ دریایِ کین کشتیِ بادپای	خروشان و جوشان برآمد زِ جای

"*Hızla giden gemi kin denizinden, kükreyerek, coşarak harekete geçti.*"[72]

6.8. Cinâs: Anlamları ayrı fakat imlâ ve telaffuz açısından kısmen ya da tamamen birbirine uyan kelimelerdir.[73]

به **قوت** و به **قوّت** سپاهِ گزین	بگیرندش از روس تا حدّ چین

"*Seçkin ordu azıkla ve kuvvetle, Rusya'dan Çin hududuna kadar onu zapt eder.*"[74]

6.9. Mecâz: Sözcüğün gerçek anlamı dışında kullanılmasıdır.[75]

به **دریادلی**ها درین رویِ آب	نمی‌کرد بهرِ گذشتن شتاب

"*Yiğitlerle (cömertlerle) suyun bu yüzünde, öteye geçmek için acele etmiyordu.*"[76]

67 Değirmençay, *Fünûn-i Belâgat ve Sınâât-ı Edebî*, 96.
68 Metin, 28a.
69 Değirmençay, *Fünûn-i Belâgat ve Sınâât-ı Edebî*, 96.
70 Metin, 122b.
71 Hüseyin Elmalı, "Tasvir", *DİA*, c. XL, (İstanbul: TDV, 2011), 135-136.
72 Metin, 28a.
73 Değirmençay, *Fünûn-i Belâgat ve Sınâât-ı Edebî*, 68.
74 Metin, 10b.
75 Değirmençay, *Fünûn-i Belâgat ve Sınâât-ı Edebî*, 151.
76 Metin, 83b.

6.10. Îhâm: Uzak ve yakın anlamı bulunan bir sözcüğün her iki anlamının da kastedilmesidir.[77]

چو **فرزانه** جا کرده نزدیک **شاه**	وزو مات لیلاج این عرصه‌گاه

"*Vezir şahın yanında yer alınca, bu meydanda her şeyini kaybetti, mat oldu.*"[78]

6.11. İştikâk: Kökü aynı olan ya da aynı kökten olmayıp görünüşte aynı köktenmiş gibi duran türemiş kelimeler kullanılmasıdır.[79]

رضای خدا باد از **مرتضی**	مقامش قرینِ مقامِ **رضا**

"*Allah Murtazâ'dan (Hz. Ali) razı olsun, O'nun makamı rızâ makamının komşusu olsun.*"[80]

6.12. Sec'i: Karinelerin son sözcüklerinin vezinde, kafiyede ya da her ikisinde de birbirlerine uygun olmasıdır.[81]

نه آید زِ **درّنده** وحشی ضرر	به خیلِ **پرنده چرنده** دگر

"*Uçan ve otlayan sürüsüne artık yırtıcı vahşiden zarar gelmez.*"[82]

6.13. Telmîh: Beyit içerisinde bilinen bir olaya, kişiye, âyete vb. işaret etmektir.[83]

به احمد چو **هارون** به **موسی** است او	هم او صفدر و هم صف آراست او

"*O'nun (Hz. Ali) Ahmed (Hz. Muhammed) ile ilgisi, Hârûn'nun Mûsâ ile ilgisi gibidir, O, hem saf bozan, hem saf kurandır.*"[84]

6.14. Teşhîs: Kişileştirme sanatı.[85]

معطّر از آن **مجمرِ** بی نظیر	دماغِ ریاحین به بویِ عبیر

"*Fesleğenlerin burnu misk kokusuyla, o benzersiz tütsü kabından güzel kokular almış.*"[86]

77 Değirmençay, *Fünûn-i Belâgat ve Sınâât-ı Edebî*, 98.
78 Metin, 21b.
79 Değirmençay, *Fünûn-i Belâgat ve Sınâât-ı Edebî*, 75.
80 Metin, 6a.
81 Değirmençay, *Fünûn-i Belâgat ve Sınâât-ı Edebî*, 63.
82 Metin, 34b.
83 Değirmençay, *Fünûn-i Belâgat ve Sınâât-ı Edebî*, 112.
84 Metin, 6a.
85 İsmail, Durmuş, "Teşhis", *DİA*, c. XL, (İstanbul: TDV, 2011), 565-566.
86 Metin, 34a.

6.15. Leff ü Neşr: Beyit içerisinde önce birkaç kelimeyi söyledikten sonra bunlarla ilgili kelime ya da terkip getirmektir.[87]

بـر انـگـیـخـت نـقـشِ محـمّـد آلـه	رخ و ابـرویـش کـعـبـه و قـبـلـه گـاه

"*Allah, Hz. Muhammed'in nakşını oluşturdu, yüzü Kâbe, kaşı kıble.*"[88]

SONUÇ

Osmanlı Sarayı'nda resmî bir kurum kisvesinde ortaya çıkan şehnâmecilik makamında görev yapmış olan Seyyid Lokmân aslen Urmiyeli olup Osmanlı'ya göç eden bir müellif olması hasebiyle her iki toplumda yaşamış, iki kültür havzasını yakından bilen birisi olarak bu alanda Farsça ve Türkçe eserler ortaya koyabilmiştir. Seyyid Lokmân'ın Şehinşâhnâme adlı eseri Osmanlı'da ortaya konan Farsça eserler içinde haiz olduğu edebî değerin yanında adeta gerçekçi ve natürist betimlemeler ve yaşananlara dayalı olay örgüsüyle III. Murad dönemindeki tarihî olaylar, toplumsal ve kültürel hayat, siyasî münasebetler ve tarihî figürler hakkında görgüye dayalı birinci el bilgiler içerdiği için önemlidir. Eserde birçok olayda tarih ve gün tam olarak verilmiş, tarihî olaylar tamamıyla kronolojik olarak anlatılmıştır. Bütün Osmanlı coğrafyası ile birlikte Kafkaslar ve Kuzeybatı İran coğrafyasında geçen olaylar sırasında birçok yer, kavim ve kişi adı kayda geçirilmiştir. Astronomi bilgisine sahip olduğu da anlaşılan müellif, birçok yerde bu alanla ilgili verileri eserinde ilmik ilmik işlemiştir. Şehinşâhnâme askerî alanda ve yönetimde kullanılan Türkçe alıntılar bakımından da önemli bir kaynak sayılmaktadır. Özellikle anlatılan olaylarla ilgili minyatürlerin sunduğu görsel malzeme ve ayrıntılı sahne tasvirleri ışığında dönemin sosyal hayatı, kültürel dokusu, mimarisi ve şehircilik yapısı hakkında eşsiz bilgilere yer veren Şehinşâhnâme bu özelliği ile tarihî bir belge kıymetindedir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.
Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.
Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.
Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.
Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

Kaynakça/References

Ahadi, Najeebullah. "Seyyid Lokman ve Selîm Han-Name (Şehname-i Selim Han)". Doktora Tezi. Selçuk Üniversitesi. 2019.

Aksu, Hüsamettin. "Sultan III. Murad Şehinşahnamesi". *Sanat Tarihi Yıllığı.* IX-X (1981): 1-22.

Altınay, Ahmed Refik. *Âlimler ve Sanatkârlar*. İstanbul: Kitâbhâne-i Hilmî, 1924.

Asım, Necip. "Osmanlı Tarihnüvisleri ve Müverrihleri". *TOEM.* 7 (1329): 425-435.

87 Değirmençay, *Fünûn-i Belâgat ve Sınâât-ı Edebî*, 102.
88 Metin, 4a.

Ayverdi, İlhan. "Şehnâme". *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*. III: 2964. İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı Yayıncılık, 2005.

Bilgen, Betül. "Kanuni devrinde yaşamış bir İranlı şairin gözüyle İstanbul". *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi.* 1-2 (1999): 211- 225.

Çağman, Filiz. "Şahname-i Selim Han ve Minyatürleri". *Sanat Tarihi Yıllığı.* V (1972): 411-442.

Çelebi, Seyyid Lokman. *Kıyâfetü'l-İnsâniyye fî Şemâili'l-Osmâniyye- Padişahlar ve Fizyonomi*. Çev. Hüseyin Alpsoy. İstanbul: Yazıgen Yayıncılık, 2016.

Değirmençay, Veyis. *Farsça Şiir Söyleyen Osmanlı Şairleri*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları, 2013.

Değirmençay, Veyis. *Fünûn-i Belâgat ve Sınâât-ı Edebî*. Ankara: Aktif Yayınevi, 2014.

Durmuş, İsmail. "Teşhis". *DİA*. XL: 565-566. İstanbul: TDV, 2011

Durmuş, İsmail. "Tevriye". *DİA.* XLI: 45-47. İstanbul: TDV, 2012.

Elmalı, Hüseyin. "Tasvir". *DİA.* XL: 135-136. İstanbul: TDV, 2011.

Enûşe, Hasan. *Dânişnâme-i Edeb-i Fârsî: Edeb-i Farsî Der Ânâtûlî ve Bâlkân*. 6 cilt. Tahran: Sâzmân-i Çâp ve İntişârât-ı Vezâret-i Ferheng ve İrşâd-i İslâmî, 1383.

Eroğlu, Zekeriya. "Şehnâmeci Lokman'ın Hüner-Nâmesi(2.cilt, 1- 154. Varak) İnceleme-Metin-Sözlük-Dizin". Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi, 1998.

Fetvacı, Emine. *Sarayın İmgeleri- Osmanlı Sarayının Gözüyle Resimli Tarih*. Çev. Nurettin Elhüseyni. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2013.

Fleischer, Cornell H. *Tarihçi Mustafa Âli- Bir Osmanlı Aydın ve Bürokratı*. Çev. Ayla Ortaç. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2008.

Karatay, Fehmi Ethem. *Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Farsça Yazmalar Kataloğu*. İstanbul: Topkapı Sarayı Müzesi Yayınları, 1961.

Kazan, Hilâl. "Arşiv Belgeleri Işığında Şehnâmeci Seyyid Lokman'ın Saray İçin Hazırladığı Eserler." *Filiz Çağman'a Armağan*. Haz. Lâle Uluç, haz. Ayşe Erdoğdu, Zeynep Atbaş, Aysel Çötelioğlu, içinde 325-340. İstanbul: Lâle Yayıncılık, 2018.

Kütükoğlu, Bekir. "Şehnâmeci Lokman". *Prof. Dr. Bekir Kütükoğlu'na Armağan.* Haz. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Araştırma Merkezi, içinde 39-48. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1991.

Kütükoğlu, Bekir. "Lokmân b. Hüseyin". *DİA*. XXVII: 208-209. Ankara: TDV, 2003

Kütükoğlu, Bekir. *Vekayi'nüvis Makaleler*. İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, 1994.

Mehmed Tâhir Bey, Bursalı. *Osmanlı Müellifleri.* Haz. İsmail Özen. 3 cilt. İstanbul: Meral Yayınevi, 1975.

Öztürk, Uğur. "Kitaplar ve Hazineler: III. Murad'ın Kütüphanesi İçin Hazırlanmış Bazı Madalyonlu Eserler". *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi.* 27 (2021): 609-687.

Riyâhî, Muhammed Emin. *Zebân ve Edebî Farsî der Kalemrev-i Osmânî*. Tahran: İntişârât-i Pâjeng, 1369.

Seyyid Lokmân b. Hüseyin el-Âşûrî el-Urmevî. *Şehinşâhnâme.* İstanbul: İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, FY1404, 1a-153a.

Tarım Ertuğ, Zeynep. " Hünernâme". *DİA*. XVIII: 484 -485. İstanbul: TDV, 1998.

Ükten, Selim Serkan."Kazan Oğuznamesi'nin Tarihsel ve Kültürel Açıdan Değerlendirilmesi". Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi, 2010.

Velâyetî, Ali Ekber, İman Nevruzi ve Seccad Rai Geluce. *Dânişnâme-i Ferheng-i Temeddün-i İslâm ve İrân:*

Ma'rifet-i Tarihî ve Tarih Nigârî. 2 cilt. Tahran: Haber Güzâr-ı Tesnîm, 1394.

Yazıcı, Tahsin. *Pârsî Nüvîsân-i Asyâ-yi Sagîr.* Tahran: Merkez-i Mutâalât ve Tahkikât-i Ferheng-i Beynelmineli, 1952.

Yıldıran Sarıkaya, Meliha. "Tenâsüp". *DİA.* XL: 446-447. İstanbul: TDV, 2011.

Woodhead, Christine. "An Experiment in Official Historiography: The Post of Şehnāmeci in the Ottoman Empire, c. 1555-1605". *Wiener Zeitschrift für die Kunde des Mongenlandes* 75 (1983): 157-182.

Woodhead, Christine. "Şehnâmeci". *DİA*. XXXVIII: 456-458. İstanbul: TDV, 2010.